

Čejka, Mirek; Lamprecht, Arnošt

K otázce vzniku a diferenciacie slovanských jazyků

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 1963, vol. 12, iss. A11, pp. [5]-20

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100089>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MIREK ČEJKA—ARNOŠT LAMPRECHT*

K OTÁZCE VZNIKU A DIFERENCIACE SLOVANSKÝCH JAZYKŮ

Naším článkem bychom chtěli přispět k osvětlení doby rozpadu praslovanské jednoty a postupného diferencování jednotlivých slovanských jazyků. V závěru se pokusíme ukázat i vztahy jazyků slovanských k ostatním příbuzným jazykům indoevropským, jakož i k jazykům příbuzným vzdáleněji.

Při svém zkoumání používáme metody lexikostatistické a její výsledky konfrontujeme u slovanských jazyků s fakty vývoje fonologického a morfologického. Domníváme se, že takový komplexní pohled umožňuje dosáhnout přesnějších výsledků. Odstraňuje se tak zčásti jednostrannost vyplývající z výsadní aplikace jediné metody. Naše výklady by ovšem bylo vhodné doplnit i některými údaji z historie slovanských národů. Je to sice úkol ležící mimo rámec naší práce, nicméně jsme do jisté míry přihlíželi i k faktům historickým.

Poněvadž lexikostatistická metoda není u nás doposud obecně známa, pokusíme se nejprve stručně vyložit její podstatu a pracovní postupy.

Lexikostatistická metoda (glottochronologie) vychází ze tří základních předpokladů:

1. V každém jazyce podléhá jistá část slovní zásoby menším změnám než ostatní části slovníku. Toto základní slovníkové jádro (základní slovní fond) zahrnuje především zájmena, některé nižší číslovky, základní slovesa, pojmenování částí těla, přírodních a zeměpisných jevů aj. Taková slova nepodléhají zpravidla vlivu změn v materiální kultuře, nejsou obvykle přejímána a nepůsobí na ně snadno ani jiné vnější okolnosti. S tímto předpokladem je spjato i ne zcela nesporné přesvědčení, že ve všech jazycích existují jednoduchá pojmenování pro jisté množství základních pojmů.

2. V jazyce s poměrně ustáleným slovníkem je počet slovníkových prvků, které zůstávají po jistou dobu součástí základního slovníkového jádra, do značné míry konstantní; je tedy konstantní i úbytek slov, která z tohoto jádra za jistou dobu jakýmkoliv způsobem vypadnou. Je-li tedy v základním slovníkovém jádru jistý počet slov, po uplynutí např. 1000 let z něho vypadne jisté procento slov. Ze zbytku pak vypadne za další tisíciletí stejné procento slov atd. Ubývání slov z původního slovníkového jádra tak probíhá nikoliv lineárně, nýbrž logaritmicky. Naprosto přesvědčivý důkaz toho, že úbytek základního slovníkového jádra je v čase konstantní, doposud nemáme. Náš předpoklad se zatím opírá o lexikální výzkum vývojových údobí některých jazyků, která nepřesahují 2200 let; to jistě ještě nemůže být nezvratným potvrzením absolutní platnosti uvedeného předpokladu.

* Za řadu cenných údajů bibliografického a etymologického charakteru děkují autoři dr. Adolfu Erhartovi, který je v části týkající se indoevropských jazyků spoluautorem článku.

3. Hodnota vyjadřující rychlost úbytku slov ze základního jádra je pro všechny jazyky přibližně stejná. Tento předpoklad byl ověřen zatím asi na dvou desítkách jazyků se staršími písemnými památkami.

Z těchto tří předpokladů vyplývá závěr, že můžeme matematicky vypočítat, kdy začal divergentní vývoj dvou příbuzných jazyků ze společného prajazyka, známe-li procento příbuzných slov v obou jazycích. Známe-li dále dvě vývojová stadia jednoho jazyka, obdobně můžeme vypočítat, jak dlouhá doba mezi nimi uplynula. Pro míru přesnosti je ovšem důležité zjistit, zda do vývoje nezasahovaly mimořádné rušivé faktory, např. migrace, násilná okupace aj., a vzít v úvahu i jiné zvláštní společenské činitele, kteří by mohli zpomalovat nebo urychlovat divergenci.

Lexikostatistická metoda byla poprvé důkladně propracována Morissem Swadeshem, a to zejména v jeho pracích *Lexico-statistic dating of prehistoric ethnic contacts, with special reference to North American Indians and Eskimos* (Proceedings of the American Philosophical Society, vol. 96, 1952, str. 452—463) a *Towards greater accuracy in lexicostatistic dating* (IJAL, vol. 21, 1955, str. 121—137), a Robertem B. Leesem ve studii *The basis of glottochronology* (Language, vol. 29, 1953, str. 113—127). Dobrým souhrnným výkladem o lexikostatistických metodách s názornými příklady je článek Sarah C. Gudschinské *The ABC's of lexicostatistics (glottochronology)* (Word, vol. 12, 1956, str. 175—210); dále pak také stať D. H. Hymese, *Lexicostatistics so far* (Current Anthropology, vol. 1, No 1, 1960), v níž je bohatá bibliografie.

Prvním stupněm lexikostatistického výzkumu je sestavení seznamu slov základního slovníkového jádra. V naší práci jsme vycházeli ze zpřesněného Swadeshova seznamu o 100 slovech, kterého se dnes běžně užívá v lexikostatistických studiích (v příloze uvádíme původní anglický seznam a seznam český, vypracovaný námi). Seznam rozsáhlejší by umožňoval přesnější výpočty, podléhal by ovšem většímu vlivu vnějších sociálních a kulturních činitelů a bylo by nesnadnější najít přesné ekvivalenty pro všechna slova ve všech zkoumaných jazycích. Rovněž stanovení spolehlivého indexu rychlosti úbytku slov (r) je u většího seznamu obtížnější.

Při sestavování seznamu je nutno vybírat nejběžnější hovorové ekvivalenty. Jsou-li v některém jazyce dva nebo je-li více synonymních ekvivalentů stejné hodnoty, musíme jeden z nich vybrat zcela náhodně. Lexikostatistická metoda má totiž ryze statistický charakter, a možné chyby musejí být proto zcela náhodné, aby se při větším počtu vzájemně rušily a aby vypočtený výsledný průměr byl tak co nejblíže skutečnému stavu.

Při sestavování seznamů pro jednotlivé slovanské jazyky byly jisté potíže s určováním přesných ekvivalentů pro některá slova původního anglického seznamu. Např. pro angl. *to know* bylo nutno vybrat jedno z dvojice slovanských slov pro *vědět* a *znát*. Zcela náhodně bylo vybráno *znát*. Obdobně proti angl. *to burn* je *hořet* a *pálit*; náhodně jsme vybrali *pálit*.

Žádný univerzální seznam nevyklučuje možnost výskytu dublet utvořených z jednoho základu. (V našich seznamech jsou to např. ruská zájmena *tot* a *etot* a polská substantiva *kora* a *skóra*.) I kdybychom zjištěné dublety ze seznamů vypustili, jak doporučují někteří jazykovědci, nedošli bychom k závěrům, které by se podstatněji lišily od výsledků získaných na základě seznamů s dubletami. Proto s takovými slovy počítáme jako se slovy různými.

Stanovení příbuznosti slov u srovnávaných slovanských jazyků je poměrně spolehlivé, protože dosavadní výsledky etymologických výzkumů ukazují téměř ve všech případech jednoznačně, zda jde o slova příbuzná, nebo nepříbuzná.

Výpočet doby divergence v tisíciletích se provádí podle vzorce

$$t = \frac{\log C}{2 \log r},$$

kde t (time) znamená dobu (časovou hloubku) divergence v tisíciletích;

C (cognates) znamená počet procent příbuzných slov ve dvou srovnávaných jazycích vyjádřený desetinným zlomkem ($C \leq 1$);

r (retention) znamená index zdržení, tj. index rychlosti, jíž ubývá slov ze základního slovníkového jádra za 1000 let. (V naší práci užíváme indexu r s hodnotou 0,864, jež byla pro seznam o 100 slovech stanovena na základě lexikálního průzkumu sedmi kontrolních jazyků — němčiny, švédštiny, angličtiny, rumunštiny, francouzštiny, řečtiny a čínštiny; viz zmíněný Swadeshův článek z r. 1955.)

Jak bylo uvedeno, mají výsledky glottochronologických výpočtů statistický charakter, proto je důležité zjistit u nich míru jejich přesnosti. Z toho důvodu je vhodné určovat ve výsledcích nikoliv jen přesná data, jak byla vypočtena podle vzorce pro t , nýbrž jistá časová rozmezí. K tomu účelu je nutno stanovit tzv. standardní odchylku (standard deviation, σ) vyjadřující míru pravděpodobnosti (probability — p) 7/10 (přesněji 0,68). Standardní odchylka σ se počítá podle vzorce

$$\sigma = \sqrt{\frac{C(1-C)}{n}},$$

kde n je počet srovnávaných slov; v našem případě $n = 100$. Z takto vypočítané standardní odchylky pak snadno odvodíme odchylku v letech, tj. zjistíme t_0 pro $(C + \sigma)$ a odečteme je od t ; rozdíl $(t - t_0)$ pak znamená, v jak velkém časovém rozmezí před vypočteným datem t a po něm je třeba předpokládat správnou odpověď při dané pravděpodobnosti $p = 7/10$. Dále je možno vypočíst i odchylku pro vyšší nebo nižší míru pravděpodobnosti (obvykle pro $p = 9/10$ a $p = 5/10$).

Lexikostatistická metoda má v jistém smyslu výsadní postavení při zjišťování absolutní chronologie zejména starších vývojových období jazyků a pro chronologii jazyků bez písemných památek. Při její konkrétní aplikaci ovšem docházíme k závěru, že má i řadu nedostatků. Sarah C. Gudschinsky v článku *Three disturbing questions concerning lexicostatistics* (IJAL, vol. 22, 1956, str. 212—213) např. poukazuje na to, že je sotva možno sestavit seznam, který by byl zcela univerzální pro všechny jazyky. Dále pochybuje o tom, zda je možné stanovit index r na základě zobecnění jen několika málo jazyků, jak to učinil Swadesh a Lees. Za třetí se domnívá, že seznam s rozsahem 100 slov je nevhodný pro stanovení starších období divergence, např. pro 6 a více tisíciletí, protože tam už rozdíl v jednom slově znamená odchylku několika set let. Podobně bychom mohli podrobit kritice i výpočty týkající se nejmladších období divergentního vývoje (zejména za posledních 500 let), neboť v krátkých časových údobích se musejí nejvýrazněji projevit nepravidelnosti v rychlosti úbytku slov ze základního slovníkového jádra. Výsledky jsou tu dále zřejmě ovlivněny mimojazykovými činiteli silnější než v obdobích starších, neboť jde zpravidla o jazyky velmi blízké, které jsou v posledních staletích v těsném kontaktu (je tomu tak nepochybně např. u češtiny a slovenštiny, horní a dolní lužičtiny, češtiny a lužičtiny, ukrajinštiny a běloruštiny). Z tohoto důvodu jsme nuceni vypočtenou časovou hloubku menší než 500 let prohlubovat zpravidla o něco dále do minulosti, což ovšem

rovněž snižuje přesnost výsledků; stupeň vlivu mimojazykových činitelů se totiž obvykle nedá vyjádřit matematicky. Harry Hoijer pak v článku *Lexicostatistics: a critique* (Language, vol. 32, 1956, str. 49—60) poukazuje na nesnáze, které vznikají, chceme-li najít přesný a jednoduchý ekvivalent pro každé slovo ve Swadeshově seznamu.

Přes závažnost výhrad k lexikostatistické metodě nemůžeme jí ovšem upřít řadu kladných stránek, které se projevily především ve výsledcích zkoumání severoamerických indiánských a eskymáckých jazyků (viz poslední ročníky IJAL). Tyto výsledky byly často ověřeny i jinými metodami, např. lexikostatistice blízkou archeologickou metodou zjišťování stáří organických látek s pomocí izotopu uhlíku C¹⁴. Také v Sovětském svazu byla lexikostatistickou metodou s úspěchem prozkoumána příbuznost některých zakavkazských jazyků (gruzínštiny, zanštiny a svanštiny) a ověřena známými fakty z historie materiální kultury zakavkazských národů. Výsledky těchto výzkumů uveřejnil G. A. Klimov ve sborníku *Voprosy teorii jazyka v sovremennoj zarubežnoj lingvistike* (Moskva 1961, str. 239—153 — tam je uvedena dosavadní literatura o lexikostatistické metodě). Dvě zmíněné základní Swadeshovy práce i závažná kritická stať Hoijerova byly vydány v ruském překladě s průvodní hodnotící poznámkou redaktora ve sborníku *Novoje v lingvistike*, vyp. I, red. V. A. Zvegincev (Moskva 1960, str. 7—107).

Úspěšným pokusem, který chce odstranit některé z nedostatků glottochronologie, je metoda vypracovaná zejména Sarah C. Gudschinskou a A. Rodriguesem. Tito badatelé si nekladou za úkol srovnáním základních slovníkových jader stanovit absolutní časové hodnoty, nýbrž docházejí jenom k relativní chronologii; používají přitom speciálních porovnávacích jednotek — dips (*d*), které se vypočítávají podle vzorce

$$d = 14 \frac{\log C}{\log r} = 14 t$$

a vyjadřují stupeň lexikální příbuznosti srovnávaných jazyků. V našich tabulkách vyjadřujeme dobu divergence a stupeň příbuznosti jazyků jak v letech, tak i v dipech.

Ve své práci srovnáváme 11 slovanských jazyků: češtinu, slovenštinu, horní lužičtinu, dolní lužičtinu, polštinu, slovinštinu, srbocharvátštinu, bulharštinu, běloruštinu, ukrajinštinu a ruštinu (tab. 1)¹. Pro nedostatek spolehlivého lexikálního materiálu jsme nemohli do našeho srovnání zahrnout makedonštinu. Kromě toho srovnáváme v závěru článku se dvěma slovanskými jazyky (češtinou a ruštinou) 8 dalších jazyků indoevropských: litevštinu, angličtinu, švédštinu, španělštinu, itaštinu, tádžičtinu, hindštinu a novou řečtinu (tab. 2), jakož i 2 jazyky neindoevropské: finštinu, maďarštinu (tab. 3).

Z tabulky 1 je patrný stupeň lexikální příbuznosti slovanských jazyků, vyjádřený v časových údajích a dipech s příslušnou mírou pravděpodobnosti (tj. pravděpodobnou odchylkou směrem k minulosti i přítomnosti).

Ze srovnání dvojice jazyků z různých základních skupin (např. češtiny s ruštinou, češtiny s bulharštinou, ruštiny s bulharštinou nebo ruštiny se slovinštinou) vyplývá, že k rozpadu praslovanské jednoty došlo v rozmezí IX.—XI. stol., tj. patrně zejména ve století X.

Srovnáním jazyků z jedné skupiny docházíme k údajům ukazujícím, kdy pravděpodobně došlo k další diferenciaci v důsledku divergentního vývoje slovanských jazyků. Např. srovnání češtiny s polštinou ukazuje, že k diferenciaci došlo v rozmezí XIII.—XV. stol. Obdobně ze srovnání srbocharvátštiny s bulharštinou vyplývá doba

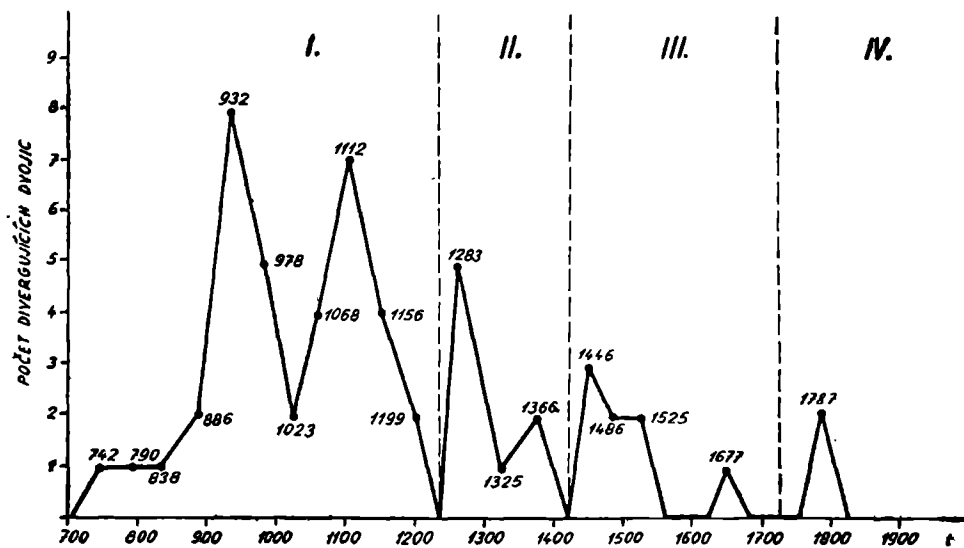
Tab. 1.

Poř. číslo	Srovnávané jazyky	Příbuzná slova v %	Doba divergence v tisíciletích $p = 0,68$ t	Datum počátku divergence (n. l.) $p = 0,68$	Dips d				
		C							
1	ukrajinština—slovinština	70	$1,220 \pm 0,217$	742 ± 217	$17,1 \pm 3,0$				
2	dol. lužičtina—bulharština	71	$1,172 \pm 0,210$	790 ± 210	$16,4 \pm 2,9$				
3	ruština—srbocharvátština	72	$1,124 \pm 0,207$	838 ± 207	$15,7 \pm 2,9$				
4	hor. lužičtina—bulharština	73	$1,076 \pm 0,204$	886 ± 204	$15,1 \pm 2,9$				
5	ukrajinština—bulharština								
6	čeština—bulharština								
7	slovenština—bulharština								
8	polština—bulharština								
9	horní lužičtina—ruština	74	$1,030 \pm 0,197$	932 ± 197	$14,4 \pm 2,8$				
10	hor. lužičtina—ukrajinština								
11	ruština—bulharština								
12	ruština—slovinština								
13	ukrajinština— srbocharvátština								
14	čeština—ukrajinština								
15	dolní lužičtina—ruština								
16	dol. lužičtina—ukrajinština								
17	dol. lužičtina— srbocharvátština					75	$0,984 \pm 0,192$	978 ± 192	$13,8 \pm 2,7$
18	běloruština—slovinština					76	$0,939 \pm 0,187$	1023 ± 187	$13,1 \pm 2,6$
19	čeština—ruština								
20	slovenština—ruština								
21	polština—srbocharvátština								
22	hor. lužičtina— srbocharvátština	77	$0,894 \pm 0,182$	1068 ± 182	$12,5 \pm 2,5$				
23	dol. lužičtina—slovinština	78	$0,850 \pm 0,177$	1112 ± 177	$11,9 \pm 2,5$				
24	slovinština—bulharština								
25	hor. lužičtina—běloruština								
26	slovenština—ukrajinština								
27	ruština—polština								
28	ukrajinština—polština								
29	běloruština— srbocharvátština								
30	běloruština—bulharština								
31	hor. lužičtina—slovinština								
32	čeština—běloruština								
33	dol. lužičtina— běloruština	79	$0,806 \pm 0,171$	1156 ± 171	$11,3 \pm 2,4$				
34	slovenština—slovinština	80	$0,763 \pm 0,167$	1199 ± 167	$10,7 \pm 2,3$				
35	polština—slovinština								
36	čeština—srbocharvátština								
37	slovenština— srbocharvátština								
38	čeština—slovinština								
39	slovenština—běloruština	82	$0,679 \pm 0,157$	1283 ± 157	$9,5 \pm 2,2$				
40	hor. lužičtina—polština								
41	běloruština—polština								
42	srbocharvátština— bulharština								
43	dol. lužičtina—polština	83	$0,637 \pm 0,151$	1325 ± 151	$8,9 \pm 2,1$				

Pokračování tab. I

Poř. číslo	Srovnávané jazyky	Příbuzná slova	Doba divergence v tisíciletích $p = 0,68$ t	Datum počátku divergence (n. l.) $p = 0,68$	Dips d	
		v % C				
44	čeština — polština	}	84	0,596 ± 0,140	1366 ± 140	8,3 ± 2,0
45	slovenština — polština					
46	ruština — ukrajinština					
47	ruština — běloruština					
48	srbocharvátština — slovinština					
49	čeština — dol. lužičtina					
50	slovenština — dol. lužičtina					
51	čeština — horní lužičtina					
52	slovenština — hor. lužičtina					
53	ukrajinština — běloruština					
54	čeština — slovenština	}	95	0,175 ± 0,071	1787 ± 71	2,5 ± 1,0
55	dol. lužičtina — hor. lužičtina					

GRAFICKÉ ZNÁZORNĚNÍ DIFERENCIAČNÍ AKTIVITY
VE VÝVOJI SLOVANSKÝCH JAZYKŮ

diferenciačního procesu těchto jazyků v rozmezí XII.—XIV. století, ze srovnání ruštiny s ukrajinštinou v rozmezí XIV.—XVI. století.

U údajů o mladších obdobích divergentního vývoje je vhodnější brát za základ datum bližší ke starší mezi stanovené odchylky, jak vyplývá z výkladů uvedených výše.

Pro větší názornost jsme z vypočtených výsledků sestavili graf, který zachycuje diferenční aktivitu ve vývoji slovanských jazyků. Na vodorovnou osu jsou naneseny časové údaje, na svislou osu pak počet divergujících dvojic slovanských jazyků v dané době.

Pozoruhodné je, že na grafu jsou od sebe zřetelně oddělena čtyři vývojová období:

I. období prvotní diferenciacie praslovanské jednoty, kdy se oddělily dvojice jazyků, které nebyly ve vzájemném kontaktu (zejména dvojice z různých základních skupin);

II. období diferenciacie dvojic jazyků, které byly v bližším kontaktu (zejména jazyky uvnitř základních skupin);

III. období diferenciacie blíže příbuzných jazyků (zejména jazyků východoslovanských).

IV. období diferenciacie jazyků, které jsou až do nové doby v nejtěsnějším kontaktu.

Podívejme se nyní, jak se jeví proces rozpadu praslovanštiny z hlediska vývoje fonologického systému. Tu je nepochybně významným mezníkem zásadní přestavba pozdně slovanského fonologického systému, která byla vyvolána zánikem jerů a různým vývojem nosovek na slovanském území. Zánik jerů znamená konec praslovanské tendence po otevřených slabikách, vokalizace jerů pak spolu se zánikem nosovek, stahováním a dispalatalizacemi ('ě>'a, 'e>'o), vyskytujícími se na různých úsecích slovanského teritoria, podmiňují vznik měkkostní korelace — asi v té podobě, jak ji známe dodnes z ruštiny — a oddělují tak slovanský sever strukturně významnou izoglosou od slovanského jihu.²

Zánik jerů nastává na západoslovanském území v X. století stejně tak jako stahování, které mu těsně předcházelo. Na východoslovanském území je tento proces asi o půldruhého století (na severu až o dvě století) opožděn.³ Naproti tomu zánik nosovek nastává na východoslovanském teritoriu dříve, totiž již v polovině X. století, kdežto v československé a lužické skupině až koncem X. století. Do X. století, příp. na rozhraní IX. a X. století je možno položit i polské dispalatalizace ('ě>'a, 'e>'o). Se zřením ke všem těmto změnám jako k celku a zejména k jejich důsledku, totiž vzniku měkkostní korelace u souhlásek, je nutno považovat X. století za velmi významný mezník ve vývoji fonologického systému a oddělení slovanského severu od jihu za závažný jev slovanského diferenčního procesu. Různosti v provedení jednotlivých jevů (různé střídnice za jery, dispalatalizace a zachování nebo nezachování nosovek) pak svědčí o tom, že jde zároveň o počátek další podstatné diferenciacie slovanského jazykového území; a tím i o počátek samostatného vývoje, ne-li jednotlivých slovanských jazyků, tedy aspoň jejich užších skupin (československé, lužické, východoslovanské atd.).

Starší diferenční jevy mají se zřením k jevům X. století charakter méně výrazný nebo jde o doznívání obecných praslovanských tendencí. Nevýznamné jsou z hlediska celkové fonologické struktury staré izoglosy *kv, gv || cv, dzv, tl, dl || l, š || s', šč || s'e'*, jimiž se oddělují západoslovanské jazyky od jazyků východoslovanských a jihoslovanských. Mají zřejmě charakter drobných nářečních rozdílů. Ovšem stejně tak málo závažné jsou morfologické difference slovanského jihu a severu (instr. sg. *-омъ*,

-emb // -эмь, -эмь, part. *nesy* // *nesa*), k nimž přistoupila později další izoglosa v podobě tzv. třetího *ě* na místě nosového *e* (*dušę* // *dušě*).

Závažnější jsou diference ve střidnicích za původní skupiny *tort*, *tol*, *tert*, *telt*, ale tu jde právě o obecně slovanskou tendenci po otevřených slabikách, která se ovšem v různých nářečích praslovanštiny různě realizovala (obdobně máme doklady různé realizace stejné tendence i v historických dobách slovanských jazyků, srov. např. odstranění *y*, *ý* v českých, hanáckých a východomoravských nářečích, čes. *řibi*, *střejc*, han. *rebe*, *strč*, východomor. *řibi*, *stric* — a jde tu o jeden jazyk!). Různé realizace nejlépe odvodíme ze základní podoby *tor^{ot}* (fon. *tār^{ūt}*), v níž se *tort* změnilo na celém slovanském území v důsledku uvedené tendence. Na jihu a v československé skupině dalo toto *tor^{ot}* (fon. *tār^{ūt}*) dále *t^orot* (fon. *t̄rāt*) a potom *trat* (*t̄rāt* > *trāt*), a to ještě v době, kdy *o* a *a* byly v poměru krátká:dlouhá (*ā* : *ā*). Na slovanském severu (s výjimkou severozápadu) se *t^orot* drželo dále, až do doby, kdy *o* a *a* se po krácení *ā* > *a* staly samostatnými fonémy, a dalo buď *torot* (východoslovanské jazyky), nebo postupně přešlo v *trot* (srov. pol. vokalizaci *we glowie* a luž. zachování *tr*, což svědčí o tom, že mezi *t* a *r* byl pův. redukovaný vokál, tedy *t^or-*). Na slovanském severozápadě (v polabštině, pomořanštině a zčásti i v polštině) *tor^{ot}* dalo *tart* (fon. *tār^{ūt}* > *tārt*) v souladu s okrajovým položením daného území, projevujícím se i v zachování nosovek (či vlastně v jejich rozložení na *eN*, *oN*). Zajímavé je, že obdobně řeší skupení vokál—sonanta severoněmecké dialekty (srov. severoněm. *born-* proti jihoněm. *brun-*).

Na slovanském jihu se podobně jako *tor^{ot}* > *trat* vyřešilo i počáteční *ort*, tj. *or^{ot}* (fonet. *ār^{ūt}*) dalo *rat* (*ār^{ūt}* > *ārāt* > *rāt*). Na slovanském severu se *or^{ot}* změnilo v *rot* (fon. *ārāt*), a to dalo podle intonace různé výsledky, srov. *or^{ot}* (*ārāt* > *rāt*) > *rat*, *or^{ot}* (*ārāt* > *rāt*) > *rot*. Na severu je změna počátečního *ort* starší než dokončení změny u *tort*. Na československém území se obě změny překryly, nejdříve sem pronikl severní vývoj *rot* // *rat* (tehdy ještě fon. *rāt* // *rāt*), později sem dospěl jižní vývoj *tort* > *trat*.⁵ V jižní části slovenského území (dnešní střední slovenštině) se oba proudy střetly a na počátku slov převládá jižní typ *rat*, *lat* shodující se ostatně s *trat*, *ilat* uvnitř slov.

Obdobně jako *tort*, *tol*, *tert*, *telt* se vyvíjely i skupiny *tbrt*, *tbrt*, *tolt*, *tolt*. Ty se zprvu změnilly v *t^ort*, *t^ort*, *t^olt*, *t^olt* (příp. *t^ort*, *t^ort* atd.). Jejich další podrobný vývoj je na celém slovanském území dosti komplikovaný, lze však stručně říci, že *r*, *l* se původně udrželo v československé a jihoslovanské skupině, kdežto na severnějším slovanském území se změnilly ve skupení samohláska + *r*, *l* (*er*, *ar*, *or* atd.).

Zánik jerů, nosovek, dispalatalizace (*'ě* > *'a*, *'e* > *'o*) znamenají konec praslovanšského období a počátek samostatného vývoje užších slovanských skupin. Nejsou tedy ještě dokladem definitivního vydělení jednotlivých jazyků. Podíváme-li se např. na západoslovanské jazyky,⁶ vidíme, že jevy provedené v X. století jsou sice důležité, ale za jiných historických podmínek mohly být považovány za jevy nářečního charakteru. Poněvadž však X. století je zároveň obdobím krystalizace nových feudálních útvarů, které se v průběhu historie dále upevnily, jsou i tyto jevy jen počátkem další diferenciaci. Ta se mezi československou skupinou a polštinou ukončuje v podstatě ve století XIV. (zánik měkkostní korelace v češtině a slovenštině); v jednom podstatném jevu však přesahuje na rozhraní XV. a XVI. století, tj. ve ztrátě kvantity v polštině.

V přehledu si nyní ukážeme inovace jednotlivých krystalizačních center západoslovanského území.

Nejdůležitější inovace české:

1. <i>tort, tolt, tert, telt</i> > <i>trat, tlat, trět, tlět</i> (> <i>tlet</i>)	VIII./IX.
2. <i>dz</i> > <i>z</i> (<i>medza</i> > <i>meza</i>)	IX./X.
3. denazalizace <i>ę</i> > <i>ä</i> , <i>q</i> > <i>u</i>	X.
4. úzká výslovnost <i>ě</i>	X.
5. <i>g</i> > <i>γ</i> > <i>h</i>	XII./XIII.
6. <i>ř</i> > <i>ř</i>	XIII.
7. <i>p'e, b'e, m'e, v'e</i> > <i>pe, be, me, ve</i>	XIII.
8. <i>s'e, z'e</i> > <i>se, ze</i>	XIII.
9. <i>c'ě, s'ě, z'ě</i> > <i>ce, se, ze</i> ; <i>c'i, s'i, z'i</i> > <i>ci, si, zi</i>	XIV.
10. <i>d'e, t'e, n'e</i> > <i>de, te, ne</i>	XIII./XIV.

Inovace slovenské:

a) <i>rat, lat</i> (jen středoslov.)	VIII./IX.
b) <i>ɾ</i> > <i>o</i> , <i>ɽ</i> > <i>e</i> (středoslov.)	X.
c) <i>oɟ</i> > <i>oju</i> > <i>ou</i> (jen středoslov.)	X./XI.
d) <i>ř</i> > <i>r</i>	XIII.
e) <i>pě, bě, mě, vě</i> > <i>pe, be, me, ve</i>
+jazyk české mimo 2,6,10	XIV.
VIII./IX.; X; XIII., XIV.

Inovace polské:

1. <i>tort, tolt</i> > <i>trot, tlot</i> (severozápad <i>tart</i>)	VIII./IX.
2. dispalatalizace <i>ɽ</i> > <i>ɾ</i> , <i>'ě</i> > <i>'a</i> , <i>'e</i> > <i>'o</i> , <i>ę</i> > <i>q</i>	IX./X.
3. ztráta slabičnosti u <i>ɽ, ł</i>	X. (?)
4. <i>t', d', ř</i> > <i>ć, ź, ř</i>	XIII.
5. <i>ę, q</i> > <i>'a, a</i>	XIV.
6. ztráta kvantity	XV./XVI.

Změny lužické:

a) shodné s češtinou:	
1. <i>dz</i> > <i>z</i>	IX./X.
2. denazalizace nosovek	X.
3. úzká výslovnost <i>ě</i>	X.
4. <i>g</i> > <i>γ</i> > <i>h</i> (jen horní luž.)	XIII.
5. depalatalizace <i>s', z'</i>	XIV.
b) shodné s polštinou:	
1. <i>tort, tolt</i> > <i>trot, tlot</i>	VIII./IX.
2. dispalatalizace u <i>ř</i>	IX./X.
3. dispalatalizace <i>'e</i> > <i>'o</i>	X./XI. (?)
4. ztráta slabičnosti u <i>ɽ, ł</i>	X. (?)
5. ztráta kvantity	XV./XVI. (?)

Některé neuvedené změny české ze XIV. století (*'u* > *i*) i z doby starší (*a* > *ě*), a zejména pak změny z XV. a XVI. století (*ý* > *ej*, *ú* > *ou*, *aj* > *ej*, *é* > *i*) mají nářečně diferenciativní charakter v rámci českého národního jazyka.⁷ Jen dvě ze změn z XV. století (*ie* > *i*, *uo* > *ú*) mají celonárodní charakter a diferenciativní hodnotu se zřením k slovenštině a polštině, i když polské pochýlené (*ě, ó*, nikoliv však *ä*) jsou jistou obdobou našich změn.

Přehled změn nám jasně ukázal dvě základní diferenciacní centra, české a polské, což je plně v souladu s politickými poměry. Lužické území má přechodný charakter a zasahují do něho změny z obou hlavních center. Slovenština⁸ pak představuje vzhledem k západoslovanským jazykům okrajový typ. Její nejstarší změny (*rat, lat, ʀ > o, ʁ > e, oʝ > oju > ou*) mají se zřením k celému Slovensku diferenciacní, a nikoliv integrační charakter. První celoslovenskou změnou integračního charakteru je ztvrdnutí *ř > r* (ve shodě s neexistencí *ř* v ostatních jazycích uherského státu) a ztráta jotace po retnicích (*pě > pe, bě > be, vě > ve, mě > me*). Další hláskové změny, např. vývoj pobočných slabik v part. *l-ovém*, nemají většinou celoslovenský charakter, i když např. v pobočných slabikách jsou si typy západoslovanský (*rékél*) a středoslovanský (*riekol*) dosti blízké. Týká se to i změn *ó > uo, é > ie*, které se provádějí na středním Slovensku a v severní části západní slovenštiny. Jižní část západní slovenštiny pak je zasahována zčásti vývojem českým (*ie > í, omezeně i uo > ú*). Východní Slovensko má někde vývoj shodný s vývojem polským (zčásti jde o vývoj paralelní, zčásti o přesah z polštiny, např. ztráta kvantity). Typologicky nejsvráznějším jádrem, nezasazeným inovacemi ze sousedních slovanských jazyků, je tedy střední slovenština, vyznačující se kromě archaismů i některými inovacemi staršími i novějšími (*é > ie*). Vzhledem k malé vyhraněnosti slovenštiny jako celku (nikoliv jednotlivých částí) byl tedy postup Štúrův při vytváření novodobé spisovné slovenštiny pro rodící se novodobý slovenský národ opravdu nejvhodnějším řešením. Bernolákův pokus s netypickou západní slovenštinou byl nutně odsouzen k nezdaru, nehledě k tomu, že byl politicky předčasný.

Viděli jsme, že ve vývoji hláskového systému se obě hlavní jádra (české a polské) diferenciovala v průběhu X.—XIV. století a tato diferenciacce se dovršila na rozhraní XV. a XVI. století. Ve stejné době se inovacemi z obou stran vydělilo i lužické území. Vydělování slovenštiny jako celku pak se v podstatě provádí zároveň s nářeční diferenciací českého jazyka a kromě několika celoslovenských inovací (*ř > r, pě > pe* atd.) jde tu o zachování staršího stavu. Se zřením k tomuto stavu bez inovací i se zřením k starým středoslovanským novotám ukazujícím na kontakt s jihem (*rat, lat*) i vývojové období s východem (*ʀ > o, ʁ > e*) má slovenština ve slovanském světě do jisté míry středové postavení.

Při posuzování vzájemných vztahů jazyků nelze se omezovat jen na fonologickou stránku jazyka, nýbrž je třeba přihlédnout i k morfologii. Je třeba říci, že se fonologické jevy často přečeňovaly, a naše stať má být svým přihlazením k morfologii a k slovní zásobě po této stránce jistým korektivem. Ve vývoji morfologie není X. ani XI. století žádným předělem, nehledíme-li k důsledkům fonologických změn v morfologii. Významnějším mezníkem je rozhraní XIV. a XV. století, kdy dochází na západoslovanském území k poměrně rychlé přestavbě konjugačního systému a k zániku jednoduchých minulých časů (aoristu a imperfekta) v češtině,⁹ slovenštině i polštině.¹⁰ Z XV. století pochází též jedna z významných morfologických izoglos slovanských, totiž rozšíření konc. *-m* ke všem slovesným typům (tedy nejen *dělám, umiím* jako v češtině, nýbrž i *nesiím, beriem, miniím*). Zánikem jednoduchých minulých časů se čeština, slovenština i polština oddělily od lužických jazyků, v nichž jako slovanský okrajový archaismus jednoduché minulé časy zůstaly (snad k tomu přispěla kromě jisté izolovanosti obou jazyků i existence jednoduchého préterita v němčině). Je tedy z hlediska konjugačního systému předělem mezi lužičtinou a ostatními západoslovanskými jazyky XV. století. Syntetizaci polského préterita (*byłem*) pak je třeba datovat do stol. XV. až XVI.

V oblasti deklinace byl vývoj velmi povolný (např. postupně splývaly v jeden

typ *o*-kmeny a *u*-kmeny). Relativně rychlejší pohyb můžeme pozorovat až ve stol. XV. a hlavně v 2. polovině století XVI.; tehdy nastává dotváření kategorie životnosti u mužských substantiv v singuláru v důsledku proniknutí genitivu—akuzativu ke všem životným substantivům. Nově vzniklá kategorie životnosti se projevuje i v plurálu v tendenci odlišit neživotná a životná substantiva, jak o tom svědčí vznik akuzativu—nominativu (*sady* místo *sadi*, *potoky* místo *potoci*). Tento vývoj nastal v češtině až na rozhraní XVI. a XVII. století.¹¹ V polštině, kde nastalo pronikání akuzativu—nominativu v plurálu ještě v době neúplného vítězství genitivu—akuzativu v singuláru, tj. v době, kdy měla genitiv—akuzativ v singuláru jen personalia a u ostatních životných bylo kolísání, došlo v plurálu ke vzniku kategorie personálnosti. Obdobně vznikla kategorie personálnosti — ovšem ne v té vyhraněné podobě jako v polštině — i ve slovenštině. V XVI. a XVII. století a patrně ještě i ve stol. XVIII. pokračují tendence uniformační (zevšeobecňování koncovek v plurálu, srov. lid. české *-ama* v instr. plur., které je patrně velmi pozdní, nebo polské *-om*, *-ach*, *-ami*, jehož počátky sahají do stol. XV., slovenský instrum. *-mi* nebo *-ami*, zčásti i unifikace v singuláru, srov. šíření konc. *-i*, *-y* v gen. sg. *ja*-kmenů v polštině atp.). Z toho, co bylo řečeno, je jasné vidět, že západoslovanské jazyky se rozvíjejí v podstatě stejně, a pokud vznikly drobné difference, nejsou starší XVI. století, zpravidla pak jsou až ze století XVII. (kategorie personálnosti) a v některých drobnostech snad i ze stol. XVIII. (snad *-ama* v češtině).

Srovnáme-li výsledky dosažené lexikostatistickou metodou s výsledky zkoumání fonologie a morfologie, vidíme, že na západoslovanském území si všechny výsledky zhruba odpovídají. Např. XIV. století v poměru čeština — polština je v souladu se ztrátou měkkostní korelace v češtině (XIII.—XV. stol. pak postihuje celý proces), XV. století pro obě lužičtiny (s příslušným rozptylem) postihuje diferencii v konjugačním systému, rozhraní XVII. a XVIII. století pro poměr češtiny a slovenštiny (s použitím odchylky směrem dozadu, nutné při veliké blízkosti obou jazyků) pak ukazuje na dovršení procesů v deklinačním systému. Se zřením k fonologii jsou tato data mezníkem zadním (ač ne zcela úplně, srov. ztrátu kvantity v polštině), se zřením k morfologii jako celku pak určují při veliké blízkosti jazyků spíše bod střední.

Západoslovanských jazyků jsme si všimli podrobněji, neboť jsme tu měli větší možnost bezprostřední konfrontace. Domníváme se, že i ostatní relace (s výjimkou slovinštiny — ukrajinštiny, kde bude nutno vzít odchylku bližší k přítomnosti) odpovídají v daných možnostech skutečnosti. Zdálo by se snad, že XIII. století v poměru češtiny a slovinštiny je příliš pozdní. Rozborem místních jmen na území Panonie se však zjistilo,¹² že tu v té době ještě žilo slovanské obyvatelstvo (že se tu ještě prováděla změna *g* v *h* z XII. a XIII. stol.) a ve zbytecích snad i později. Proto XII. století pro poměr češtiny a srbocharvátštiny a XIII. pro poměr češtiny a slovinštiny není tak zcela neopodstatněno. Ostatně právě v těchto stoletích se vytvářely typické rysy jihoslovanské, např. splynutí *i* a *y*, změna *ə* (z pův. *ь*, *ѣ*) v *a*, pronikání konc. *-e* od *ja*-kmenů k *a*-kmenům, připomeneme-li aspoň některé jevy srbocharvátšské. Poměr češtiny a bulharštiny je dán stejným datem jako poměr češtiny a ruštiny, tj. rozhraním X. a XI. století, tedy dobou rozpadu praslovanštiny, což jistě odpovídá plně skutečnosti. Rovněž konec XIII. století pro poměr srbocharvátštiny a bulharštiny není v rozporu s procesy morfologického vývoje bulharského směrem k analytickému typu¹³ a s odchylkou XII.—XIV. stol. vystihuje celý tento vývoj.

Data týkající se východoslovanských jazyků jsou rovněž opodstatněna.¹⁴ XV. století jako doba oddělení ukrajinštiny a běloruštiny od ruštiny je v souladu jak s politickými poměry (pevným začleněním území do polsko-litevského soustátí), tak i s pro-

cesy ve fonologickém systému, které se realizovaly v průběhu XIV.—XV. století. Vydělení běloruštiny v průběhu XVI. a XVII. stol. je rovněž v souladu s jazykovými i politickými skutečnostmi.

Nakonec se pokusíme ukázat souvislosti slovanských jazyků s ostatními jazyky indoevropské rodiny, jak je osvětlují lexikostatistické výzkumy.

Tab. 2

Srovnávané jazyky	Příbuzná slova v % C	Doba divergence v tisíciletích $p = 0,68$ t	Datum počátku divergence (před n. l.) $p = 0,68$	Dips d
1 čeština—n. řečtina	22	5,179 ± 0,590	3217 ± 590	72,5 ± 8,3
2 ruština—n. řečtina	22	5,179 ± 0,590	3217 ± 590	72,5 ± 8,3
3 čeština—hindština	23	5,027 ± 0,575	3065 ± 575	70,4 ± 8,1
4 ruština—hindština	24	4,881 ± 0,560	2919 ± 560	68,3 ± 7,8
5 čeština—tádžičtina	24	4,881 ± 0,560	2919 ± 560	68,3 ± 7,8
6 ruština—tádžičtina	24	4,881 ± 0,560	2919 ± 560	68,3 ± 7,8
7 čeština—španělština	27	4,479 ± 0,522	2517 ± 522	62,7 ± 7,3
8 čeština—italština	27	4,479 ± 0,522	2517 ± 522	62,7 ± 7,3
9 ruština—španělština	28	4,354 ± 0,509	2392 ± 509	61,0 ± 7,1
10 ruština—italština	28	4,354 ± 0,509	2392 ± 509	61,0 ± 7,1
11 čeština—angličtina	34	3,690 ± 0,446	1728 ± 446	51,7 ± 6,2
12 ruština—angličtina	34	3,690 ± 0,446	1728 ± 446	51,7 ± 6,2
13 čeština—švédština	34	3,690 ± 0,446	1728 ± 446	51,7 ± 6,2
14 ruština—švédština	34	3,690 ± 0,446	1728 ± 446	51,7 ± 6,2
15 čeština—litevština	50	2,371 ± 0,326	409 ± 326	33,2 ± 4,6
16 ruština—litevština	51	2,303 ± 0,319	341 ± 319	32,2 ± 4,5

Z tabulky 2 je zřejmé, že geneticky nejvzdálenější ze srovnávaných jazyků je nová řečtina, u níž počátek divergence (tj. dobu přerušení kontaktu s tou částí indoevropského prajazykového společenství, z níž se později vyvinuly slovanské jazyky) můžeme klást přibližně k r. 3000 před n. l. Konec baltoslovanské jednoty můžeme podle lexikostatistických údajů klást do poloviny I. tisíciletí před n. l. Je to zcela ve shodě s údaji, jež uvádí Bernštejn². Také závěr o větší blízkosti jazyků germánských a slovanských ve srovnání s ostatními indoevropskými skupinami, jak vyplývá z našich údajů (divergence počíná teprve v II. tisíciletí před n. l.), jen potvrzuje názory vyslovené Georgievem a Lehrem-Splawinskim³.

V tabulce 3 jsou srovnány dva slovanské jazyky (čeština a ruština) se dvěma jazyky ugrofinskými (fínštinou a maďarštinou). Vycházíme-li z předpokladu, že ugrofinské jazyky a indoevropské jazyky tvořily v dávné minulosti indouralské jazykové společenství, o čemž jsme sami přesvědčeni⁴, můžeme podle glottochronologických údajů klást rozpad tohoto společenství do VII. tisíciletí před n. l.

Se zřením k tomu, že důležité zájmené základy, které jsou součástí Swadeshova

Tab. 3

Srovnávané jazyky	Příbuzná slova v %	Doba divergence v tisíciletích p = 0,68 t	Datum počátku divergence (před n. l.) p = 0,68	Dips
	C			d
1 čeština—maďarština	8	8,639 ± 0,998	6677 ± 998	121,0 ± 14,0
2 ruština—maďarština	8	8,639 ± 0,998	6677 ± 998	121,0 ± 14,0
3 čeština—finština	9	8,236 ± 0,944	6274 ± 944	115,3 ± 13,2
4 ruština—finština	9	8,236 ± 0,944	6274 ± 944	115,3 ± 13,2

seznamu (tj. zájmena 1. a 2. osoby sg. a 1. os. pl., dále některá zájmena ukazovací a tázací), přesahují i do slovní zásoby jazyků altajských, můžeme konec kontaktu našich jazyků s jazyky altajskými položit do IX.—X. tisíciletí před n. l., tedy do údobí bezprostředně následujícího po poslední době ledové (XII.—X. tisíciletí před n. l.). K ověření správnosti takových závěrů je ovšem třeba ještě dalších výzkumů.

Za nejdůležitější výsledek svého zkoumání považujeme zjištění, že k rozpadu praslovanské jednoty došlo v podstatě v době kolem X. století. Je to ve shodě s fakty vývoje fonologického i se skutečnostmi historickými. Staroslovanský jazyk je tedy třeba pokládat za jeden z dialektů diferencujícího se již praslovanského jazyka. Vysvětluje se tím i obecně známá okolnost, že tento jazyk, jehož Konstantin a Metoděj užívali za svého působení na Velké Moravě, byl západním Slovanům zcela srozumitelný a byl v našich zemích pokládán za domácí slovanský jazyk. Diference tu vskutku nebyla většinou, než je nyní mezi dialekty téhož slovanského jazyka.¹⁹

POZNÁMKY

¹ V poslední době provedl podobné srovnání slovanských jazyků István Fodor v časopisech *Nyelvtudomány Közlemények* 63, 1961 (maďarsky) a *Studia Slavica* 4, tomus VII (1961) v článku *The Validity of Glottochronology on the Basis of the Slavonic Languages*. Nebudeme se zde článkem podrobně zabývat, neboť jeho zaměření je jiné než zaměření práce naší. Nehodláme totiž podrobovat kritice ani základní teze glottochronologie, ani její pracovní postupy, nýbrž se snažíme pouze konfrontovat výsledky získané jejím použitím na slovanský materiál s výsledky získanými historickou fonologií a morfologií. Máme ovšem vážné výhrady zejména k seznamům slov pro jednotlivé slovanské jazyky a k jejich interpretaci. Přesnost a přesvědčivost výsledků lexikostatistických výzkumů totiž závisí nejvíce na přesnosti a spolehlivosti seznamů. Uvedme aspoň několik přinejmenším sporných příkladů z Fodorových seznamů pro češtinu a slovenštinu, které odporují zásadě užívat nejběžnějších hovorových ekvivalentů (nikoliv slov knižních a archaických), jakož i příkladů zřejmých chyb a nedopatření. 100-Item Test: angl. *breast* — č. *hrud* — sl. *hrud*; angl. *claw* — č. *pazoura* — sl. *pazneht*; angl. *heat* — sl. *slyšat*; angl. *liver* — sl. *játra*; angl. *man* (x *woman*) — č. *člověk* — sl. *človek*; angl. *moon* — sl. *luna*; angl. *neck* — č. *šije*(!); angl. *road* — č. *dráha* — sl. *pút*; angl. *say* — sl. *mluviti*; angl. *tail* — č. *chvost*; angl. *tree* — sl. *drevo*. (9 chyb znamená ve výpočtech *t* ze seznamu o 100 slovech rozdíl několika století.) Supplementary Test: angl. *and* — č. *i* — sl. *i*; angl. *animal* — č. *zvěř* — sl. *zver*; angl. *back* — č. *zpátky*(!) — sl. *chrbát*; angl. *blow* — č. *douli* — sl. *duť*; angl. *cry* — č. *plakati* — sl. *plakat*; angl. *fight* — sl. *boriti sa*; angl. *fog* — č. *mhla*(!); angl. *freeze* — č. *mraziti* — sl. *mraziti sa*; angl. *fur* — č. *kožich*; angl. *hit* — č. *bíti*; angl. *hunt* — sl. *loviti*; angl. *husband* — č. *muž*; angl. *leg* — č. *holeň* — sl. *holeň*; angl. *mother* — č. *máti*; angl. *other* — č. *druhý* — sl. *druhý*; angl. *right* (x *left*) — č. *správn-*

ný — sl. *pravý*; angl. *squeeze* — č. *hnísti* — sl. *hniesť*; angl. *throw* — č. *metati* — sl. *metati*; angl. *turn* — č. *vrátiti* — sl. *vrteti*; angl. *vomit* — sl. *chrbiti*; angl. *work* — č. *dílo*. Obdobné příklady by bylo ovšem možno najít i v ostatních slovanských jazycích (např. lužické *kurjawa* neznamená „mrak“, nýbrž „mlha“; ruským ekvivalentem angl. *big* je *bol'soj*, nikoliv *velikij* aj.). Z kontextu rovněž vyplývá, že autor nerozlišuje zcela správné významy různých slovanských slov označujících „prsa“, „náruč“ a „luno“. Domníváme se dále, že postup zkoumání časové hloubky vycházející z rekonstruovaného praslovanského stavu se dostává na velmi vratkou půdu, neboť sama rekonstrukce je nepřesná (jak autor doznává na str. 329) a jako časové východisko nevhodná. Autor tak totiž vychází z jistého předpokladu, jehož absolutní chronologii je teprve nutno zjistit. Je však třeba postupovat od současného stavu do minulosti. V uvedeně práci je v ne-
poslední řadě i několik nesporných tvrzení; z nich uvedme aspoň jedno. Podle I. Fodora došla jazyková tradice tradičními metodami k jistým poznatkům o chronologii vývoje slovanských jazyků. Jeden takový poznatek je autorem formulován takto (viz cit. článek ve Studia Slavica, str. 326): „The linguistic unity of the Czech and the Slovak languages dissolved in the 10th century, i. e. these are separated by 1000 years from one another.“ O jaké vědecké důkazy se opírá toto tvrzení?

² Srov. Furdal A., *Rozpad jazyka prasłowiańskiego w świetle rozwoju głosowego*, Wrocław 1961, str. 1—111 (tam starší literatura).

³ Srov. Bernštejn S. B., *Očerok sravnitel'noj grammatiki slavjanskich jazykov*, Moskva 1961, str. 350 (tam starší literatura).

⁴ Lamprecht A., *Neskol'ko zamečanij o razvitii fonetičeskoj sistemy praslavjanskogo jazyka*, Sb. FFBU 1956, A4, str. 17—23.

⁵ Mareš F. V., *Vznik slovanského fonologického systému a jeho vývoj do konce období slovanské jazykové jednoty*, Slavia XXV, 1956, str. 443—495 (zde str. 459).

⁶ Stieber Z., *Zarys dialektologii języków zachodniosłowiańskich*, Warszawa 1956.

⁷ Havránek B., *Nářečí česká*, Čsl. vlastivěda III, 1934, str. 84—218. Lamprecht A., *Vývoj hláskového systému českého národního jazyka se zvláštním zřetelem k nářečím na Moravě a ve Slezsku*, Slovo a slovesnost XVII, 1956, 2, str. 65—78.

⁸ Vážný V., *Nářečí slovenská*, Čsl. vlastivěda III, 1934, str. 219—310. Stanislav J., *Dejiny slovenského jazyka I*, Bratislava 1956, str. 1—590. Pauliny E., *Začiatky kultúrneho jazyka slovenskej národnosti*, Jazykovedné štúdie VI, 1961, str. 5—39.

⁹ Trávníček F., *Historická mluvnice československá*, Praha 1935.

¹⁰ Klemensiewicz Z., Lehr-Spławiński T., Urbańczyk S., *Gramatyka historyczna jazyka polskiego*, Warszawa 1955.

¹¹ Lamprecht A., Šlosar D., *Vývoj českého hláskosloví a tvarosloví* (vysokoškolské skriptum), Praha 1962.

¹² Stanislav J., *Dejiny slovenského jazyka I*, ... (tam starší literatura).

¹³ Mirčev K., *Istoričeska gramatika na bŭlgarskija ezik*, Sofija 1958. Stojko S., *Bŭlgarska dialektologija*, Sofija 1956. Ivić P., *Dijalektologija srpskohrvatskog jezika*, Novi Sad 1956.

¹⁴ Kuraszkievicz W., *Zarys dialektologii wschodniosłowiańskiej*, Warszawa 1954.

¹⁵ Bernštejn S. B., *Očerok sravnitel'noj grammatiki slavjanskich jazykov*, str. 61.

¹⁶ Georgiev V., *Problema vzniknovenija indoevropeskich jazykov*, Voprosy jazykoznanija 1956, 1, str. 43—67. Georgiev V., *Baltoslavjanskij i tocharskij jazyki*, Voprosy jazykoznanija 1958, 6, str. 3—20. Georgiev V., *Issledovanija po sravnitel'no-istoričeskomu jazykoznaniju (Rodstvennyje otnošenija indoevropeskich jazykov)*, Moskva 1958 (zejména kapitola 7: Baltoslavjanskij, germanskij i indoiranskij, str. 218—238). Georgiev V., *Baltoslavjanskij i germanskij*, Slavia XXVIII, 1959, str. 1—11. Lehr-Spławiński T., *Baltoslavjanskaja jazykovaja obščnost' i problema etnogeneza slavjan*, Voprosy slavjanskogo jazykoznanija, vyp. 3, 1958, str. 5—14. Lehr-Spławiński T., *K sovremennomu sostojaniju problemy proischoždenija slavjan*, Voprosy jazykoznanija 1960, 4, str. 20—30.

¹⁷ Srov. práce Björna Collindera, např. *Fenno-Ugric vocabulary*, Uppsala 1955 (tam další literatura). *Survey of the Uralic Languages*, ed. Björn Collinder, Stockholm 1957. Lamprecht A., *Osnovnoj slovarnyj fond i izučenije rodstva jazykovych semej*, Sb. FFBU 1955, A3, str. 5—10.

¹⁸ Srovnáme-li např. českou spisovnou větu „byl za vesnicí u vody a lovil ryby“ ve znění českém (*bil za vsí u vodi a lovil // chital ribi*) a hanáckém (*bel za dedinó ho vude a chetal rebe*, hor. nář. typ), můžeme si názorně ukázat, že praslovanské difference byly na úrovni dnešních nářečních rozdílů. nebo jich ani nedosahovaly. Z toho vyplývá, že nelze tyto staré difference přeceňovat, jak se namozne dosud děje.

**Anglický a český seznam
100 slov základního slovníkového jádra**

(Podle Morrise Swadeshe)

1 I	já	51 breast	prsa
2 thou	ty	52 heart	srdce
3 we	my	53 liver	játra
4 this	tento	54 drink	pít
5 that	onen	55 eat	jíst
6 who	kdo	56 bite	kousat
7 what	co	57 see	vidět
8 not	ne	58 hear	slyšet
9 all	všechno	59 know	znát
10 many	mnoho	60 sleep	spát
11 one	jeden	61 die	zemřít
12 two	dva	62 kill	zabit
13 big	velký	63 swim	plavat
14 long	dlouhý	64 fly	letět
15 small	malý	65 walk	jít
16 woman	žena	66 come	přijít
17 man	muž	67 lie	ležet
18 person	člověk	68 sit	sedět
19 fish	ryba	69 stand	stát
20 bird	pták	70 give	dát
21 dog	pes	71 say	říci
22 louse	veš	72 sun	slunce
23 tree	strom	73 moon	měsíc
24 seed	semeno	74 star	hvězda
25 leaf	list	75 water	voda
26 root	kořen	76 rain	déšť
27 bark	kůra	77 stone	kámen
28 skin	kůže	78 sand	písek
29 meat	maso	79 earth	země
30 blood	krv	80 cloud	mrak
31 bone	kost	81 smoke	kouř
32 fat	tuk	82 fire	oheň
33 egg	vejce	83 ashes	popel
34 horn	roh	84 burn	pálit
35 tail	ocas	85 road	cesta
36 feather	péro	86 mountain	hora
37 hair	vlasý	87 red	červený
38 head	hlava	88 green	zelený
39 ear	ucho	89 yellow	žlutý
40 eye	oko	90 white	bílý
41 nose	nos	91 black	černý
42 mouth	ústa	92 night	noc
43 tooth	zub	93 hot	horký
44 tongue	jazyk	94 cold	chladný
45 claw	dráp	95 full	plný
46 foot	noha	96 new	nový
47 knee	kolen	87 good	dobrý
48 hand	ruka	98 round	kulatý
49 belly	břicho	99 dry	suchý
50 neck	krk	100 name	jméno

SOME THOUGHTS ON THE ORIGIN AND DIFFERENTIATION OF SLAVONIC LANGUAGES

The authors have tried to explain some questions of chronology in the development of Slavonic languages by using the methods of lexicostatistics and some data of the historical phonology and phonemics. The Introduction contains a brief explanation of lexicostatistical principles and techniques. The tables contain calculations of the time of divergence (in years) and the relative degree of relationship of Slavonic languages (in dips). The calculations show that the principal differentiation of Slavonic languages into the Eastern, Western and Southern groups took place between 8th—12th centuries, i. e., in the 10th century on the average (e. g., the data for the pairs: Russian—Bulgarian, Lusatian-Serbo-Croatian, Polish-Russian). This is also in full agreement with the facts of the phonological development (e. g., the loss of the „jers”, different development of nasal vowels, the correlation of palatalization in the Slavonic North). The 10th century marks the end of the Protoslavonic period, but that does not mean that the individual Slavonic languages of today originated at that time. They gradually differentiated within the principal groups as late as in the course of the subsequent centuries (e. g., Serbo-Croatian—Bulgarian during the 11th—14th centuries, Czech-Polish during the 13th—15th centuries, Russian-Ukrainian during the 14th—16th centuries). The facts of the phonological and morphological development also agree with the lexicostatistical data calculated by the authors. In the Conclusion the authors compare the Slavonic languages with some Indo-European languages of other groups and come to the conclusion which is in agreement with the contemporary theories concerning the splitting of the unity of the Indo-European languages. They also try to calculate the probable time depth that divides the present stage from the times of the loss of contact with the Fenno-Ugric and Altaic languages.

К ВОПРОСУ О ВОЗНИКНОВЕНИИ И ДИФФЕРЕНЦИАЦИИ СЛАВЯНСКИХ ЯЗЫКОВ

Авторы настоящей статьи, пользуясь лексикостатистическим методом и данными исторической фонологии, пытаются объяснить некоторые вопросы хронологии развития славянских языков. В первой части работы дается краткая характеристика основных принципов и приемов лексикостатистического метода (глотохронологии). В таблицах приведены итоги лексикостатистических исчислений и указаны количеством лет время дивергентного развития и условными единицами (dips) относительная степень родства славянских языков. Из исчислений вытекает заключение, что основная дифференциация славянских языков в восточную, западную и южную группы произошла в пределах VIII—XII вв., значит, в среднем в X столетии (см., напр., данные для следующих парных групп языков: русский — болгарский, лужицкий — сербохорватский, польский — русский). Все это находится в полном согласии также с фактами фонологического развития (утрата редуцированных, отличия в развитии носовых гласных, возникновение корреляции мягкости в северной части славянских языков и др.). X столетие является концом праславянского периода, но ни в коем случае его нельзя считать временем возникновения отдельных современных славянских языков. Они постепенно дифференцировались внутри основных групп только в течении следующих столетий (см., напр., данные для следующих парных групп: сербохорватский — болгарский языки в течении XI—XIV вв., чешский — польский в течении XIII—XV вв., русский — украинский в XIV—XVI вв.). Исчисления, полученные нами для более поздних этапов дифференциации, тоже в полном соответствии с данными фонетического и морфологического развития. В последней части статьи авторы проводят сравнение славянских языков с некоторыми индоевропейскими языками других групп и приходят к заключению, которое совпадает с современными теориями о дроблении индоевропейского языкового единства. Они пытаются тоже определить предполагаемое время, когда прекратились связи с финно-угорскими и алтайскими языками.